

Co to je filosofie a jaké je její poslání [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Co to je filosofie a jaké je její poslání \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Co to je filosofie a jaké je její poslání \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 1. 12. 1993

◆ lecture, Czech, origin: 1. 12. 1993

Co to je filosofie a jaké je její poslání [1993]

1. 12. 1993

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Aristoteles cituje Platóna, že pohyb je stálý, ale neříkají, proč to tak je. Aristotela tedy opustíme. Dostali bychom se tím směrem do Aristotelovy teologické filosofie, a o to nám nejde. Dostali jsme se do problematiky času a vidíme, že už řeční filosofové s tím měli velkou práci. A nejen řeční filosofové, nýbrž filosofové od té doby. Můžeme konstatovat, že pokud jde o pojem času, filosofové dosud neuspěli.

Pokud jde o čas, jediná výhoda nebo jediné pozitivum, které můžeme u filosofie dvacátého století konstatovat, je, že už nevytěšňuje myšlenku na čas. Už si uvědomuje, že to je významná věc, ale stává se to opět obrovským problémem. Dá se říci, že filosofie dodnes nenašla způsob, jak myšlenkově zvládnout problém času. Množí se texty, knihy i články, studie, které se tímto problémem zabývají, ale ne příliš s úspěchem.

To samo o sobě je výzvou k další práci. Nemá to být důvodem od toho odejít, protože víte, jak vypadá vývoj ve vědách. Tam, když se ukáže nějaký problém jako neřešitelný nebo těžko řešitelný, naprostá většina vědců jde jinam, kde to vypadá perspektivněji. Já se pamatuji, když jsem byl v šedesátých letech v jednom lékařském ústavu mikrobiologie a epidemiologie, že v té době se obrovská spousta virologů zaměřila směrem, který byl perspektivní, protože se objevila Salkova vakcína. Všeobecně se užívala, dávala se dětem, byl to obrovský projekt. WHO to podporovala, vyrábělo se to ve velkém množství a vyváželo se to do třetího světa.

Naproti tomu hepatitida se zdála mít velké překážky. Šéf virologie říkal: „Život je krátký.“ Tak od té odcházeli lidé a zůstávali u toho jenom takoví ti méně draví, méně podnikaví, kterým bylo celkem jedno. Prostě udržovali ty dosavadní znalosti, dělali nějaké pokusy, zkoušeli, jestli by to nešlo množit třeba na vepřích a podobně, byl tam problém i s tím pasážováním.

Na tom člověk vidí, jak se vyvíjí věda. Jednak se udělá nějaký objev, nějaký krok kupředu, který ukáže obrovskou perspektivu a všichni se na to vrhnou. Anebo je něco velice naléhavého, sice bezperspektivního, nevypadá to, že bychom to zvládli, ale dávají se na to obrovské prostředky. Dnes třeba AIDS, nevíme co s tím, je to obrovská záležitost, nebezpečí pro celé lidstvo, tak se na to dávají velké prostředky.

To jsou dva motivy vědecké práce. Věda strašně závisí na tom, kdo platí a pro co platí. Tím může ovlivňovat směr vědeckého bádání. A to i v zemích, kde věda je v zásadě nezávislá na státě. Univerzity, vědecké ústavy jsou nezávislé na státě, ale tím, že někdo má peníze a dá je na výzkum tím nebo oním směrem, tím vlastně rozhoduje o tom, co se děje ve vědě. A druhá věc je, že stačí, aby se někde v experimentu podařilo něco a z toho se najednou objeví nová perspektiva. Spousta lidí se na to vrhne, protože to vypadá, že by z toho koukala nějaká ta nobelovka nebo přinejmenším sláva.

To je něco, co už také, když se podíváme perspektivně, souvisí s časem. Na první pohled se zdá, a ve filosofické tradici se vždycky považovala pravda za něco, co platí věčně. Pravda je věčná. Naše poznání je pouze lidské, věda je nekonečná, my jsme smrtelní, takže poznáváme vždycky jenom trochu, ale to, co poznává, to je věčná pravda. Omyl. Ukazuje se, že poznání samo je vázané na čas. Když se někdo nechytne, tak zůstane v strnutí. Je potřeba mít přehled.

Moderní věda už je taková, že nemůžete být odborníkem na všechno, ale na těch špičkách jsou lidé, kteří mohou během dvou tří měsíců naprosto změnit své zaměření a jsou schopni se orientovat v

jiném oboru, který nikdy nedělali, jenom proto, že teď je to perspektivní a oni se na to vrhnou. Protože vědí, že jejich základní výbava je prvotřídní – intelekt a schopnost se orientovat v nové situaci. Vědecká situace je příležitostí k tomu, aby prokázal svou schopnost.

To všechno zároveň svědčí o něčem dalším. Nejenom, že čas se stává problémem, ale stává se praktickou záležitostí, praktickým parametrem pro vědeckou práci a také pro filosofickou práci. Čas je třeba brát vážně. Nejenom jako problém, nýbrž tu realitu času. Samozřejmě daleko větší význam to má ve vědě, protože věda jde neobyčejně rychle kupředu. Ve filosofii to tak velký význam nemá, tam jde spíš o to nechat se oslovit tím problémem samotným, ale přesto to v té filosofii má své důsledky.

A v té interpretaci času hraje čím dál větší roli nové pojetí času. Jiné pojetí času, než je tradiční, které vlastně znamená potlačení té vlastní problematiky. To jest čas jako takové stejnoměrné, rovnoměrné trvání. Čas postupuje stále stejnou rychlostí a tak dále. To je to, čemu se říkalo řecky *chronos*.

Tento čas přestává mít tu rozhodující roli, přestává být tím hlavním právě ta jakási chvatnost, hektičnost nové doby a v té druhé části moderní doby, neustálé urychlování všech podniků. To zároveň znamená, že náš zážitek, naše prožitky času se mění. Člověk je si stále víc vědom toho, že má před sebou určitý počet let, a kterých musí využít. Je to jakýsi návrat k čemu, sice divný návrat, návrat, který může být kritizován, může být také korigován, ale je to návrat k pojetí, které je spíše hebrejského původu, čas jako vyměřená lhůta. To, že se všechno urychluje, exponuje tento prožitek a nutí vyjádřit to také myšlenkově, uchopit to, nejenom prožívat tu příležitost, kterou znamená čas. Vždycky je to příležitost, která trvá nějakou chvíli, a když se jí nevyužije, tak prostě odejde, už pak není šance to dohánět. Ta propast chvíle, propast, to je to, co se v Novém zákoně na rozdíl od *chronos* nazývá *kairos*. *Kairos*, to je lhůta, například platná pro nějakou smlouvu. Postavíte dům, ale když to nebude do jednoho roku, tak platíte penále. To je *kairos*. Lhůta, do které se to musí udělat, jinak to neplatí nebo jinak to platí méně. A stane se, že když v té lhůtě se nechopíte akce, když neodpovíte v dané situaci – která může trvat měsíc nebo roky – když společnost, civilizace neodpoví na některé problémy, na výzvy, které se před ní objeví, tak to nelze odložit. Je potřeba ihned odpovědět a ihned může znamenat třeba pět let. Ale když neodpovíte, tak prostě pak je pozdě. Tenhle zážitek času, to je druhá věc. Tedy filosofie si uvědomuje, jak významné je to téma času, ale na druhé straně je tady zážitek. Každého z nás takřka.

Když už jsme u těch zážitků, tak dneska můžeme pozorovat ještě něco jiného. Je tady reakce proti této hektičnosti nebo přesně řečeno reakce proti chápání toho, co se děje kolem nás, jako výzvy, která trvá, oslovuje nás určitý čas a dává nám lhůtu k odpovědi. A lidé se toho trochu začínají zase děsit jakoby. Ta nevyjasněnost toho, co přichází, to, že se v tom nevyznají, to, že nejsou doma. Věci se mění, oni nemohou bydlet v zabydleném prostoru, ono se jim to všechno mění, oni potřebují najít nový způsob. A utíkají z toho do jakéhosi zvláštního času, který je ve skutečnosti jakýmsi mimočasím. To pak nachází své výrazy i v některých filosofiích, zejména ovšem v nefilosofiích, zejména v jistých náboženských proudech, které jsou trochu zase upravovány, jsou poevropšťovány, dalo by se říci pofilosofičkovány, označeny filosofií, jsou trošičku jako filosofické, ale všechno směřuje k tomu najít jakési vytržení z té chaotičnosti, vytržení z té hektičnosti.

Třeba za cenu přechodu do hektičnosti jiné, totiž té nečasové. Já sám si vysvětluji třeba ten masový sklon k těm takovým až do excesů přecházejícím, takřka antické slavnosti, nějaké ty archaické slavnosti připomínajícím koncertům všelijakých skupin rockových a jiných. Mně to připomíná jakési náboženské slavnosti, takové ty spíš dionýsové než jiné, ale to srovnání vždycky nějak kulhá. Je to vytržení z toho času zmateného, z té každodenní hektičnosti do jiné hektičnosti, která je mimo čas. Která má svůj vlastní čas, vytržený z toho okolí, dovoluje zapomenout, dovoluje se v jakési kvaziextatické nebo dokonce doslova extatické formě propadnout do jakéhosi jiného světa. I tohleto

ukazuje na skutečnost času v naší době, na konci tohoto století, protože to je reakce proti tomu, co se ukazuje jako významné. Je to reakce proti tomu. Všude tam, kde najdeme reakci, všude tam z té reakce můžeme také interpretovat, proti čemu reakce to je. Takže čas se stává čímśi velmi významným nejenom ve filosofii, nejenom v některých vědách a v technice čím dál víc, ale také v denním životě, a to i tam, kde zjišťujeme protest a jakousi averzi a obranu proti tomu stále sílícímu vědomí významu času.

Tak tohleto patří ještě k tomu, o čem jsme mluvili minule. A snad bychom mohli téma toho časového posunu významového, té dnešní časnosti času, toho, co dneska začíná zase čas znamenat, více méně ukončit a vrátit se do roviny filosofické, která tematizuje čas. Abychom si to zase dostali na tu správnou úroveň, tak tady se budeme muset pokusit o vytvoření, konstruování jakéhosi modelu, na kterém si to budeme předvádět. Já aspoň doufám, že tady o tom jsme ještě nemluvili, pokud ano, tak mě prosím vás upozorněte, já v tom mám trochu zmatek, kde jsem co říkal. Model události jsme tady neprobírali, doufám. Nebo jo?

Jiný hlas: V souvislosti s tou jestotou...

Ne ne ne, teď ano, ale tedy pokud jde o čas. Směr času a tak dále. To jsme ještě tady nedělali. To je věc, která v té filosofii... jsou různá období. Jsou období, kdy na základě několika nebo řady těch nových pohledů se objeví cosi, co dříve bylo zapomínáno, a pak je potřeba to zapracovat. Udělat z toho jakousi celkovou mapu, zmapovat nově filozofickou problematiku a tak dál. To jsou taková období, kdy se na základě velkých objevů podnikají nejrůznější výzkumy a dělají se objevy menší.

To je třeba po tom zahájení té novodobé filozofie, po porenescanční, třeba takový případ Descarta nebo Bacona, Locka v empiristické tradici. A na to potom přichází celá taková plejáda menších myslitelů, kteří dělají nejrůznější pokusy v drobnosti. Až zas přijde nějaký větší filozof, který to zas musí shrnout.

Když se někomu podaří to mimořádně dobře shrnout a zapracuje tam všechno, tak najednou dochází k takovému úpadku, kdy ti další už nemají dojem, že by se k tomu něco dalo přidat. Přichází období jakéhosi epigonství, odvozených filozofií a protestů proti těm shrnutím, proti těm velkým koncepcím. Příklad zase rozpad hegelovské školy a rozpad těch výsledných směrů, úpadek filozofie, odvrh vlastně od filozofie, redukování těch filozofických norem a požadavků a tomu se zas čelí návratem k nějakým klasikům, například ke Kantovi. Takže proti tomu hegelovskému se už nedá nic dělat, tak se někteří vraceli ke Kantovi.

Tyhle ty vlny se stále mění a my si musíme uvědomit, v jaké vlně jsme. Dneska není co shrnovat. Dneska nám všechno padá pod rukama. Rozkládá se to. My se nemáme ke kterému filozofovi vracet. Dneska je doba, kdy není možno ani dělat drobné takové výzkumy, protože ty velké nebyly učiněny, ke kterým by se bylo možno nějak přidat a k nim něco zas přidávat nějak v těch drobnostech.

Čili dneska jsme v době, kdy je potřeba vidět něco, co dosud viděno nebylo a přitom co je přesvědčivé. Mně se zdá, že dneska je doba, kdy se musíme soustředit na prvním místě na nové vidění starých věcí, na rozpoznání něčeho, co se pomíjelo. Jedna z takových věcí, proto vždycky se pokouším, pokud něco takového už objeveno bylo, tak se pokouším to nějakým způsobem shrnout nebo demonstrovat v esenci, v bodu, na nějakém příkladě, který zůstane ve vašich hlavách a který vám vždycky pomůže k tomu se orientovat lépe na tom, co před váma je.

Takže když jsem vykládal třeba o tom psovi, který vlastně není nikdy celý, který ten, co je tady, je jako jenom kousek psa, ale patří k němu to, co ještě není, co už není. To je něco, co dosud filozofie nebrala dost vážně. I když to všichni věděli, samozřejmě to každé ví. To není nic nového. A přesto, když se na

to takhle podíváte, tak uvidíte, že nám to ukazuje všechno živé přinejmenším, ale nejenom živé, když se to dá aplikovat, jsou filozofové, kteří to aplikují na celou skutečnost, ukazuje vám to cosi nového. Je to opravdu cosi, co nám dovoluje naučit se myslet jiným způsobem, než je ten starý.

Něco takového bych chtěl předvést také s tím časem. Toto, co nám zcela uniká, je to, o čem teď budeme hovořit, o směru času. My víme, že třeba ve fyzice převládá tendence čas považovat za jednu, čtvrtou dimenzi prostoru. Není to jenom čtyřdimenzionální prostor, protože tato čtvrtá dimenze má jakousi zvláštnost. Na rozdíl od těch tří dimenzí, skutečně toho trojrozměrného prostoru, je orientována. To jest, je spjata s tím, že nemůžeme se dívat na to, co je vlevo nebo vpravo podle toho, jak se postavíme.

Nahoře, dole, můžeme se postavit na hlavu a nahoře a dole je něco jiného. V gravitaci samozřejmě tam nahoře a dole je důležité, ale geometricky je to prostě bezvýznamné. Kdežto u času je strašně důležité, kterým směrem je minulost, kterým je budoucnost. Víte, že existují science fiction, který pracují s myšlenkou, která má svůj zdroj v teoretické fyzice, že v zásadě my můžeme pracovat s těmi matematickými formulemi, pracovat takovým způsobem, že je jedno, jestli čas jde dopředu nebo dozadu. Že můžeme vypočítávat vše dopředu i dozadu.

Ta myšlenka není nová, ta je Laplaceova, vlastně, který s takovým obrovským sebevědomím prohlásil: dejte mi všechny informace o kterémkoli okamžiku tohoto vesmíru a potřebný počet veškerých zákonů, podle kterých změny probíhají, a já vám vypočtu kterýkoli okamžik jiný. Přesvědčen, že zatím ještě nejsme tak daleko, abychom měli v ruce všechny zákony fyzikální, a zejména nejsme tak daleko, abychom měli všechny informace o jednom jediném okamžiku, kterémkoli tohoto vesmíru, ale kdybychom toho měli, tak můžeme vypočítat kterýkoli jiný.

To znamená, tento svět probíhá, se děje tak, že to zásadně je vypočitatelné. Je to interpretovatelné matematickými formulemi a tudíž můžeme vypočítávat, když známe jeden okamžik, kterýkoli okamžik minulý nebo budoucí. Příkladem je ta známá teorie, já nevím, jestli jsem se o ní zmiňoval, toho anglického astronoma, slavného v době mezi válkami, Jamese Jeane, který udělal také hodně pro popularizaci astronomie a který vytvořil tu známou doutníkovou teorii naší sluneční soustavy, že planety jsou čímsi zcela ojedinělým a mimořádným ve vesmíru. Udělal chybu, protože vznikly tím způsobem, že se přiblížily čirou náhodou a za velmi vzácných okolností dvě hvězdy. Zaprvé to bylo za velmi nepravděpodobných okolností, to jest, že obě byly ve stavu téměř plynném, nějakého toho hustého plynu. Protože jsou to velká tělesa, tak přitažlivost způsobuje, že ten plyn je hustý a vazký, ale ne zas moc.

Zadruhé se přiblížily přesně na takovou vzdálenost, že slapové vlny na obou z nich byly obrovské, ale nestačily se utrhnout od té domácí hvězdy a být přitaženy tou druhou. To znamená, že také rychlost toho setkání musela být taková, aby ta druhá hvězda unikla. Takže slapová vlna se sice odtrhla, nespádla zpátky na naše Slunce, nýbrž se odtrhla a vytvořila jakýsi doutník. Ten se rozpadl, a proto uprostřed jsou ty největší planety a na kraji jsou ty malé planety, že to je ten doutník. Rozpadlo se to a teď už to krouží tak, že to nevidíme.

To tam sám Jeans neříká, ale jen je to tam naznačeno: kdybychom měli k dispozici způsob, jak vypočítat dráhy všech planet. Víte o tom, že matematika na to zatím nenašla způsob, protože máme obrovské potíže s tím, jak do formule dát vzájemné gravitační působení tří těles. Dvě tělesa to dokážeme, ale jsou-li tři tělesa, tak s tím máme strašlivé potíže a dá se to vypočítat jenom velmi komplikovaným způsobem, který trvá strašlivě dlouho. Dneska to dovede počítač mnohem lépe. Čili počítači už by to šlo, ale najít tu správnou formuli a pak ji nějak řešit, to neumíme. Takže jako rovnicově řešit to nelze. Ale kdyby to šlo, tak my prostě do té rovnice dosadíme okamžitý stav, jak

jsou rozestaveny planety v kterémkoliv okamžiku, a můžeme teď z toho vypočítat, kdy tvořily jednu přímku.

Kdy přibližně tvořily jednu přímku, to je ten doutník jakoby. V takovém případě by jich bylo víc, ale my bychom pak museli vzít, kde to je to nejpřesnější, a pak bychom mohli takhle vypočítat, kdy ta cizí hvězda potkala naši hvězdu, to jest Slunce, a kdy tam vytáhla tu vlnu. Pochopitelně dnes už víme, že celá tato teorie je nesmyslná, takže už se do toho výpočtu nikdo nepouští, protože nikdo na to nevěří. Ale kdyby stále platila Jeansova hypotéza, tak dneska počítače by to dokázaly. Ovšem ta hypotéza už je dávno rozpoznána jako neplatná. Tím jsem chtěl jenom naznačit, jak si to představoval Laplace a jak tedy vypadala ta Laplaceova teorie, která předpokládala – to je ještě to předkritické období Kantovo – naprostou matematicky zvládnutou kauzalitu toho dění ve vesmíru.

Vraťme se k tomu času, vraťme se k té události, na které si budeme klást otázku, jakým směrem se pohybuje čas. My jsme si to už namalovali, tedy událost si naznačíme takovým buřtíčkem, který je ovšem velmi špičatý. My jsme si to ukazovali tam s tou součností a bytím, to teď necháme stranou. Otázka je, jestliže ta událost – řekněme, že tadyhle je směr budoucnost a tadyhle je minulost, tady někde je přítomnost – který z těch konců té události je počátek? Který znamená, že se událost začala dít? Samozřejmě tento. Čili toto je počátek a toto bude konec.

Čili událost se začíná dít tak, že toto je počátek a postupně ty přítomnosti přecházejí semhle, takže nakonec ta událost skončí koncem. Směr událostního dění tedy je tento. Takto se děje událost. Událost se děje tím, že začíná začátkem a končí koncem. Můžeme totéž říct o čase? Nemůžeme. Protože, a teď nechme chvíli, než to zakreslíme, tak si řekneme: jak to vypadá s časem bez ohledu na to, co se v tom čase děje? Jak to vypadá v samotném čase?

My máme vypracovány takové termíny, které nám dovolují označit určité úseky času. To jsou třeba dny v týdnu. Znáte takovou šarádu, takovou otázku: jak vyjmenujete všechny dny v týdnu, aniž byste použili kterékoli z názvů dnů? Je známá věc, že začnete předpředevčím, předevčím, včera, dnes, zítra, pozítří, popozítří. Máte sedm dní a nepotřebovali jste vyjmenovat žádný název, žádné jméno kterékoli ze dnů.

Podívejme se třeba na to, jak ty dny, což jsou kousky času, aniž bychom mluvili o obsahu, co se v tom čase děje, co se v těch dnech stalo nebo stane, jak vlastně ty dny vypadají. Tak dnešek trvá od rána do večera. Uvažujme to jako celek, pochopitelně jsme si to jenom sami vytvořili, že žádný celek není, ale dnešek. Dnes je zítřek... dnešní zítřek je zítřejším dneškem. To, co dneska je zítřek, tak to se zítra stane dneškem. Zítřek se tedy stane dneškem. Zítřek, který je v budoucnosti, přijde z budoucnosti do přítomnosti. Ve chvíli, kdy zítřek se stane dneškem, dnešek po zítřku se stane zítřkem. Když však po zítřku se stane zítřkem a zítřek dneškem, dnešek se stane včerejškem. A včerejšek, dnešní včerejšek, se zítra stane předvčerejškem. Je zcela jasné, že směr času je z budoucnosti do přítomnosti a přes přítomnost do minulosti. Čili tento směr času je tedy opačný než směr událostí, událostního dění.

Já tady vzpomínám na svého učitele J. B. Kozáka, který nás na této fakultě učinil nepropustnými, takříkajíc impregnoval nás myšlenkou, že čas není, jak on říkal, nic jiného než reálné heterogenní dění. To znamená, není to žádná zvláštní skutečnost, nýbrž je to něco, co vidíme jenom na tom dění. Je to aspekt dění. Mě tahle jeho teze neimpregnovala dost a zabýval jsem se tím nějaký čas a donutil jsem se myslet to jinak. Výsledek je tohle, co tady předvádím, což v mém soudu je naprosto jasné. Tohle se dá jenom odvysvětlit, odinterpretovat, jak se říká v němčině *wegeskamotieren*, to můžeme eskamotérským činem nějak zlikvidovat. Fakticky však tohle to je v mém soudu nevyvratitelné a nevyvratitelně to svědčí o tom, že musíme o čase uvažovat jako o samostatné skutečnosti jiného typu, než je dění.

To je jedna věc. Za druhé, že i když nebudeme čas považovat za prázdný časový prostor – a my o tom nedovedeme jinak mluvit než právě prostorovými termíny: vzdálenost časová, rozměr času, míra času a tak dále, to všechno jsou termíny, které přenášíme na čas z geometrie, z prostoru – nepomáhá k tomu to, o co se pokusil Bergson tím, že kritizoval tuhle terminologii, která je prostorová, a místo toho navrhoval mluvit o intenzitě času. Což je bohužel ovšem zároveň zpsychologizování nebo zesubjektivizování, nebo v nejlepším případě zesubjektvení času. To je přechod na jakýsi subjektivní zážitek. Jak jinak si pomoci s intenzitou časovou.

To všechno patří samozřejmě také do diskuse o čase. My jsme si to připomínali, že čas můžeme prožívat různým způsobem. Tedy čas, totéž časové období se může podle okolností nám jevit jako strašně se vlekloucí čas anebo naopak čas pádící nesmírnou rychlostí; záleží na nás, jak to zažíváme. Ve fyzice nám ukázal Einstein, že nemůžeme mluvit o objektivním čase, že čas je relativní, že záleží na rychlosti třeba určité soustavy vůči jiným soustavám nebo že záleží na gravitaci, že gravitace ovlivňuje rychlost času a tak dále. Čas je tedy relativní.

To všechno můžeme vzít, ale jednu věc nám nemůže tento způsob popisu nebo argumentace vzít, totiž že i když ten čas nebudeme uvažovat tak, jak tradičně bylo zvykem, že probíhá stále stejnoměrně, že je homogenní sám o sobě, že nehomogenní je pouze to dění – tomu se bránil Kozák tím, že říkal, že to je reálné heterogenní dění; čas tedy je také heterogenní podle Kozáka, to je v pořádku. Ale to se ubránil jenom proti tomu předpokladu homogenosti. Ale neubránil se proti tomu sepetí času a dění. Dění, aby se mohlo dít, potřebuje čas. To je zcela nepochybná věc. Dění nemůže s sebou nosit svůj čas, nemůže vytvářet svůj vlastní čas.

Dění může vytvářet čas pro jiné dění, to je možné. To je tak, jako nějaké těleso hmotné vytváří gravitační pole kolem sebe pro jiné objekty, pro jiné předměty, které zas mají své gravitační pole. To je vcelku v pořádku. Ale toto pole mohou vytvářet jedině za předpokladu, že je kde ho vytvářet. Nemůžeme prostor odvodit z toho pole, když pole je možné tam, kde je k tomu prostor. Tento argument, že prostor a čas jsou vlastnostmi toho pole, byl mnohokrát již vyvracen a vypadá zcela formálně. Ale u času je to jinak. My jsme si tady ukázali, že čas probíhá jiným směrem než reálné dění. To je věc, která v mém soudu je klíčová pro chápání času a je to to, co teprve budeme muset domýšlet.

Pro situaci, ve které jsme ve filozofii, je důležitá také ještě jedna věc, kterou vždycky znovu připomínám. Totiž, že tímhle je na jedné straně učiněn konec s představou času, jak byla vytvořena na základě řecké filozofie a jak zdomácnělo to pojetí v evropské tradici. A zároveň je to něco, co ukazuje jako možnou perspektivní interpretaci, která bude navazovat na pojetí hebrejské. Protože právě v hebrejském pojetí ta představa času jako homogenní formy neexistuje. Tam je zdůrazňován vždycky ten čas, který je lhůtou. To je jedna věc. A za druhé tam čas je člověku dáván. To je chápáno jako čin ze strany Boží, na kterou pak člověk odpovídá. Takle představa výzvy a odpovědi zcela odpovídá a je kongruentní, je kompatibilní s tímhle zjištěním, že směr času je přesně opačný než směr událostního dění. Dění musíme chápat jako odpověď na čas. Čas přichází.

Odpověď je v odpovědi na tento přicházející čas. To nás vede k novému pochopení situace a situačnosti. K situaci, ke každé situaci patří, že se nejenom proměňuje – to jest, že v ní pracují nějaké příčiny v tom smyslu, že se tam něco pak mění v důsledku těch příčin, to jest, že minulost způsobuje jakési změny v budoucnosti – nýbrž každá situace se mění také díky tomu, že je otevřená ve směru přicházející budoucnosti a že se v té situaci může něco stát.

Nejenom že to je způsobováno z minulosti, že vlastně se nic neděje, protože *causa aequat effectum* podle starých, jak to vyjádřili. Příčinnost znamená, že příčina se rovná následku. Nemůže být v

následku více než v příčině a nemůže být v následku méně než v příčině. To jest, nemůže být v příčině více než v následku. Kam by se to podělo? Nemůže se nic ztratit a nemůže nic vzniknout.

To je základ kauzálního myšlení. Kauzalita nemůže znamenat, že malá příčina způsobuje velké důsledky. Víte, že v hebrejské tradici najdete v Příslovích a dalších příklady, které tomuto protiče. Známe je to připomenutí, že jazyk je malý úd, ale provádí velké výsledky. To sice jakoby patřilo do jiné souvislosti, ale nicméně je zajímavé, že právě takto je to formulováno.

My myslíme, že celá kauzalita je koncept velmi problematický v tom řeckém pojetí a že musí být promyšlena znovu. Ne že bychom popírali kauzalitu, nýbrž ji musíme vysvětlovat jinak. To už jsem naznačoval, že je to vlastně jediná perspektiva, jak udržet tu teorii a jak pokračovat v tom vysvětlování, které funguje. My musíme vědět, že i když prokážeme, že kauzální myšlení je vadné myšlení, tak musíme stále myslet na to, že funguje. V mnoha ohledech funguje. A my musíme tedy tu náhradu vymyslet tak, aby to fungování nepřestalo fungovat. To musí nadále fungovat a musí to být lépe zdůvodňováno.

Tedy ta představa věků je, že příčina, která je v minulosti, determinuje následek, který je v budoucnosti. To znamená, z minulosti ovlivňujeme tu budoucnost. To jistě funguje. Z minulosti ovlivňujeme přítomnost. Jak? Akcí. To jest událost. Akce je sama událost a je ovšem vázaná na nějakou hlavní událost, vždycky, pakliže to je něčí akce. A to „něčí akce“, to, že je někdo, kdo tu akci podniká, to je jiná událost, ta základní. Akce je vždycky sub-událostí nějaké větší události.

Takže tam, kde mluvíme o kauzalitě, jako kdyby ono to tak fungovalo, tak se to týká dění události. To jest něčeho, co je aktivní. A pokud mluvíme o tom, co ono samo, co nezávisí na nás, pak se musíme odkázat na přícházení času. A to dění události je tedy odpovědí na přícházení času. Kdyby ten čas nepřicházel, odpověď nemá dost času, a tedy k odpovědi nemůže dojít. Čili kauzalita je podmíněna v tomto smyslu, ať už ji reinterpreтуjeme jakkoliv, je podmíněna tím, že přichází čas.

Aplikovat kauzalitu na čas je nonsens, protože by to znamenalo, že každý následující okamžik, každý následující den je následkem dne předchozího. To znamená, že čas je jakási taková samoplodná skutečnost, která samu sebe obnovuje jako ten pták...

Jiný hlas: Fénix.

Ano, Fénix, který zhyne v ohni a vždy znovu se z toho ohně rodí. Čili tady jakoby každý den se rodil z ohně dne předchozího. Ale tak to není. Z předchozího dne se nemůže nic zrodit, protože předchozí den buď je aktuální dnešní den – a z toho se nic nerodí, ten trvá – a nebo je to včerejší den a ten už není. Jak se může něco zrodit z něčeho, co už není?

Prostě a dobře kauzalitu na čas nemůžeme aplikovat. To je jeden z důvodů, proč řada myslitelů i vědců odmítá oddělovat čas od dění. Protože jim ta kauzalita vyhovuje na to dění, ale nikoliv na ten čas. Takže prostě zlikvidují čas a řeknou, že to je jenom aspekt dění. My ale víme, že to nemůžeme, protože pak nevysvětlíme, proč má čas opačný směr.

Výsledek je tady jednoznačný. Když vezmeme vážně, že čas je samostatná skutečnost, že tedy to, co přichází z budoucnosti, je výzva, na kterou všechno dění, to jest také aktivita, je odpovědí.

A teď je otázka, zda tento čas je prázdný. Je tomu tak skutečně, že prázdný čas přichází a že je zaplňován pouze těmi odpověďmi? A je zaplňován tak, že ty odpovědi vlastně zaplňují jenom tu minulost, protože tu budoucnost nemůžou zaplnit? Budoucnost je stále prázdná? Toto je základní otázka, kterou si musíme klást.

Protože zase kauzální předpoklad, že do té budoucnosti se wpisuje pouze minulost, a to díky setrvačnosti kauzálního typu, to znamená vlastně, že to tam není, nýbrž to tam teprve tou kauzální spojitostí je vkládáno teprve v přítomnosti. Tedy v samotné budoucnosti, i když ji můžeme předvídat, i když ji můžeme nějakým způsobem interpretovat dopředu a pak zkoumat, jestli se to osvědčilo nebo neosvědčilo, jestli jsme to dovedli předvídat nebo nedovedli předvídat, pak k tomu dochází skutečně teprve v té přítomnosti a ta budoucnost zůstává prázdná.

A teď je otázka, zda situačnost je dána pouze okolnostmi přítomnými, eventuálně nějakými zbytky těch minulých okolností, a nebo zda i ten přicházející čas je nějak strukturován. Tedy je-li nějak zaměřen do situace.

To je tedy otázka, kterou těžko můžeme dneska naznačit. Je to ale otázka vážná, kterou je třeba se zabývat. A otevírá to znovu to, co už jsme si naznačili několikrát a budeme si to naznačovat ještě z jiných stran, že skutečností není jenom to, co jest. Že prostě to, co jest a to, co bylo, není jediná skutečnost, se kterou filozofie musí počítat. Že je tady také to, co bude, jako skutečnost. Skutečnost zvláštního typu, o které nemůžeme říct „jest“, přesto je to však skutečnost. Tady znova upozorňuji na to, že je tady velká výhoda českého jazyka. Podobně to má němčina...

Můžeme odlišit realitu od skutečností. Realita je skutečnost, která má věčný charakter. Res je věc. A pak můžeme mít skutečnost, která nemá charakter věci. Není to věc, není to žádná res. Druhá věc je, že realitu tradičně označujeme, nebo v jistých tradicích bylo zvykem označovat, za objektivní realitu. To zůstalo v marxismu, takže jistě ten termín je vám dobře znám, objektivní realita. Pak subjektivní realita je taková realita druhého řádu, to vlastně není žádná realita. To jsou ty problémy, je myšlení skutečné, nebo není skutečné? Když je skutečné, tak protože je jenom materie, tak je materiální, a je tedy i myšlení materiální. To je věc, ke které se blížil a svým způsobem vyjadřoval Lenin třeba v *Materialismu a empiriokriticismu*. To jsou ty nedomyšlenosti takových těch populárních nebo popularizovaných anebo všelijak zhanobených filosofii.

To nechme stranou. Ale není to jenom marxistická terminologie, která používá objektivní reality, o tom mluví celá řada jiných filosofických směrů. Realita a objektivita se dává do spjatosti. Skutečná res je vždycky res objektivní. Alespoň v těch některých hlavních tradicích. My můžeme mluvit nejenom o tom, že jsou skutečnosti, které nejsou res, které nejsou věci, nýbrž také o skutečnosti, které nejsou objekty.

Nebudeme se tím zabývat důkladně, protože to všechno jsou jenom iniciace, to jsou první kroky do filosofické problematiky na dnešní úrovni. Nebudeme se tím zabývat podrobně, ale ukážeme si aspoň na jednu věc, která má svůj význam. My jsme převzali jistou terminologii a kontext této terminologie od Němců. Už jsme si tady připomínali, že pro Angličany nebo Francouze *subject* nebo *sujet* je stále ještě to, co bylo původně *subjectum*, to jest objekt. Kdežto jestliže pro nás dnes subjekt je opakem objektu, a je tedy *ex definitione* non-objekt, je to nepředmět, subjekt je nepředmět, my tomu dneska rozumíme velice dobře, když řekneme, že nemůžeme třeba připomínat úctu k živým bytostem. O tom mluvil třeba Schweitzer nebo i ty ekologické směry, některé takové zvláštní výběžky, kdy vlastně nejde o ekologii, nýbrž o výzvu k porozumění živým organismům.

Jaký ekologický aspekt má protestovat proti závodění koní? Ekologicky, co to je? To je prostě vlastně jakýsi advokát zvířat, které tu bytost, která sama neumí mluvit, si bere pod ochranu a chce říct, že koně jsou donuceni, aby skákali přes příkopy nebo přes překážky, zatímco sami nechtějí. Je to omyl samozřejmě, ale o to nejde. Přicházejí ke slovu takovéhle směry, které poukazují k něčemu velmi správnému. Totiž, že je potřeba mít osobní vztah ke zvířatům. Dokonce víte, v poslední době se o tom přestalo hovořit, ale začalo se psát o tom, jak navlékli nějaké elektrody na rostliny a pak dělali pokusy, že nějaký člověk chodil do nějakého skleníku a vždycky potrhal listy nebo celé větvičky

rostlin, které tam byly. A když to dělal nějaký čas každý den, tak potom ty elektrody nějak ukazovaly, jak rostliny jevíly vzrušení, když vůbec jenom přišel do skleníku.

Ať už je to pravda, nebo ne, v zásadě je to možné, byl to apel na nás, abychom jednali i s rostlinami slušně. Já si vzpomínám na jednoho pedagoga, který jezdil za Patočkou, v dobrém kontaktu s Patočkou, komeniolog a tak dále, byl tady jednou a vykládal nám, pedagog samozřejmě, jak své vlastní dceři, když byla malá, vštěpoval to, že rostliny jsou živé bytosti a že s nimi podle toho musí zacházet. Že nemůže trhat listy na rostlině tak, jako trhá noviny. A teď nám líčil, jak to dělal, že když utrhl, tak říká: „Tak počkej, ono ji to bolí, musíš ji teď pohládit po tom listě, co utrhl, potom zbytku tam.“ Učil ji tedy dělat to, co se vlastně děti odnaučují, když se uhodí o židli, tak potom přijdou a bijou tu židli, že je uhodila ona. A teď se jim to vysvětluje: „No neblbni, vždyť ty neumíš chodit a židle je neživá.“ No tak stejně tak musíme říkat, že rostliny jsou živé.

Tak to všechno souvisí spolu. My se musíme naučit znovu brát vážně rozdíl mezi tím, co je živé a co ne. Co je pravé jsoucno, to jsou ta živá jsoucna, a nepravé jsoucno. Kde si můžeme dovolit, tam je to otázka jenom, jestli je to škoda, nebo není škoda, když třeba urazíme kus stolu. To si budeme muset koupit nový nebo musíme to dát opravit nebo něco takového. Tam je to technická záležitost. Ale něco jiného je, když přerazíme nohu třeba koňovi nebo sově. Prostě to je jiná věc. Musíme se to naučit a musíme si uvědomit, že jsme součástí té živé přírody, že bez biosféry bychom nemohli žít a tak dále. To všechno k tomu patří.

A tedy musíme také zároveň, co s tím souvisí, brát vážně, že každá ta živá bytost je bytost v čase. A že tedy se děje. To jest, to je ten její život. A tento děj je odpovědí na něco, co přichází. Také pes, také rostlina, strom žije tak, že odpovídá na výzvy, které přicházejí z budoucnosti. A ty výzvy tedy teď budeme muset analyzovat, jestli jsou jenom naším, jak to je výsledek moderního myšlení, už novodobého a zejména moderního myšlenkového proudu, že všechny tyto věci, které nemůžeme proměnit na objektivní realitu, nemůžeme je chápat jako objektivní realitu, to jest nemůžeme na ně ukázat, nemůžeme je vyfotografovat a tak dále, což platí všechno o budoucnosti, takže jsou prostě jenom našimi představami. Že my si vymýšlíme, my tak odhadujeme, jak by to v budoucnosti mohlo být, ale budoucnost je fakticky, objektivně prázdná. Tuhleto představu budeme muset podrobit kontrole a soudem odložit, protože je nepravdivá. Ale nebude jednoduché přesvědčit o tom vědce a nebude jednoduché přesvědčit o tom většinu lidí, protože my jsme naprosto navyklí považovat budoucnost za prázdnou. A je to tedy chyba, protože jestliže jednou vezmeme vážně živé bytosti, jestliže jednou vezmeme vážně, že jsoucno, každé pravé jsoucno má svou *physis*, má jakýsi řád, je pro něj charakteristický jakýsi řád, který se netýká jen okamžitého průřezu, nýbrž celku života. Musíme si navyknout, že ke každému soucnu patří nejen minulost, to, co už bylo, ale také budoucnost, co ještě bude. A ta budoucnost není prázdná. Když je to budoucnost psí, tak je to budoucnost psí, a ne prázdná budoucnost. To je to, co jsme si už řekli, že musíme rozlišovat budoucnost všeobecně a budoucnost jednotlivou, konkrétní, které jsme začali říkat – je to velmi divné slovo, ale je to analogie té vlastní, individuální minulosti, které budeme říkat bylost, vlastně jakýmsi napodobením toho německého *Wesen*.

Což neznamená vlastně nic jiného než bylost. Bylost je tedy to, co bylo a je, co přetrvává z toho, co bylo a je. Takže to ještě je. To je v němčině *Wesen*. Tedy to, co nepominulo zcela, z čeho něco zůstalo. A to, co zůstalo, to bylo minulé, v minulosti to tam bylo a je tam ještě dnes. To je *Wesen*. My místo toho redukuje tu bylost jenom na to, co bylo, a z toho, co bylo, můžeme potom odkazovat na něco, co z té bylosti, co zbylo, tady ještě zbývá. Ale budeme myslet tím skutečně na tu individuální minulost, která už je skutečně minulé.

Co z toho všeho můžeme uzavřít? Čas a dění tedy musí zůstat spolu, nemůžeme je zcela oddělovat, ale musíme je odlišovat. A to z toho prostého důvodu, že čas má jiný spád, jiný směr spádu, než má událost nebo dění. Musíme tedy považovat čas za samostatnou skutečnost, i když ne v tom smyslu, že by snad z toho vyplývalo, že tady čas sám o sobě něco je, bez ohledu na to, jestli se něco děje nebo ne. Po této stránce musíme držet tu spjatost času a dění. Čas není pouhá forma.

A teď, jak to dáme dohromady, když to nemá být odděleno, nýbrž odlišeno? To je proto, že ve skutečnosti ten přicházející čas je vztažen k tomu, co se děje. Není to jen tak, že přichází čas a kašle na to, co se děje. Prostě ten čas je časem pro to, co se děje. To si musíme nějakým způsobem vnutit do hlavy, že ty staré představy nám neslouží. Je tomu tak, že čas není prázdný, že čas je strukturovaný. A otázka bude, jak tu strukturu pochopíme, aby bylo jasné, že ta struktura je ve vztahu k tomu, co se děje.

Namalujeme si to trošičku jinak. Tady máme tuto událost. A ta není celá najednou, pochopitelně, to si budeme dobře pamatovat. A tady budeme mít minulost a tady budoucnost. Čili celá ta událost zatím nenastala. Co to znamená? Že v jednom okamžiku, tadyhle, ten začátek té události bude znamenat, že ta událost začala. Teď teprve, když se dostane ta událost sem... Ale tohle když řeknu, tak vám vlastně sugeruji, že ta událost tady celá je a že postupně se takhle celá posouvá do minulosti. To je ovšem chyba, kterou musíme mít v paměti. Toto je schéma. My nemůžeme vyjádřit na tom schématu všechno.

Nesmíme si nechat tak imponovat tím schématem, že bychom si představovali to, o čem psali Herčik a ještě jeden muž, myslím se Šteflem, ale nejsem si jistý, jestli to bylo v *Zavádění do vědy a života*. Kde tam našli takovou koncepci, že to, co vidíme na bytostech živých, totiž že rostou a že se v nich něco děje – například že sežerou nějakou potravu a teď se to tráví a potom zase, že to je vyloučeno z části – že tato změna vlastně spočívá v tom, že tady je celá ta bytost najednou a ta prochází jakýmsi předělem, tou přítomností. A to znamená, že nám se ukazuje ne ta bytost v celku, nýbrž vždycky jenom průřez. Ten okamžitý průřez. A protože ty průřezy, pochopitelně jak se pohybuje ta událost, jsou pokaždé trošku jiné, nám to připadá, jako že se to tělo proměňuje.

Základní chyba byla, že se předpokládalo, že ve skutečnosti každá živá bytost je takovou tou neměnnou jakousi šiškou, která jenom přechází ten předěl přítomnosti, tak ukazuje jednotlivé své okamžité průřezy a to vypadá jako život. Ve skutečnosti to žádný život není. Pochopitelně, když tohle řekne biolog, tak je to na pováženou. Vlastně to žádný život není, vlastně jenom tady jakási šiška, která je stále neměnná, přechází přes nějaký předěl a ono to vypadá, jako že to žije. To je stejný primitivismus jako ten chomáč atomů atomistů, Démokrita a Leukippa, který padá shora dolů.

Čili toho schématu se můžeme držet jenom v tom smyslu, že něco v té budoucnosti se připravuje již teď, když ještě ta událost nenastala. My to nemůžeme vyloučit. My nemůžeme přesně stanovit, kde ta událost má začátek a kde má konec. Ono je docela možné, že to, co určujeme jako začátek a konec události, že vlastně je jenom to, co je vidět. A třeba daleko dříve, než nějaká událost, teď konkrétně nějaké soucno, pravé soucno, nějaký život, než začne být vidět, takže je připravováno, že se připravuje už v budoucnosti.

Tedy my to můžeme udělat tak, že kdybychom... Ještě navíc tedy, my můžeme si udělat takové druhé schéma, že tu událost uděláme trošičku jinak, takhle. A ten přechod, ten přítomnostní přechod, ten trošičku relativizujeme, tu současnost. A budeme mluvit o tom, co už je zvnějšněno a co ještě není zvnějšněno. A pak tedy můžeme třeba tohleto považovat za událost již zvnějšněnou, kdežto tohle je událost ještě nezvnějšněná.

U skutečnosti, ta nezvňějšněnost, ta by měla ještě existovat tady. Co je tohle období, tento úsek, kdy událost je plně zvňějšněná a už na ní není nic nezvňějšněného? Co to je? To je mrtvola. Tohleto je jasný. Tam už není nic vnitřního, čili zůstává tady jenom ten zbytek. Vlastně ta událost by se mohla počítat jenom odtud. Tohleto už jsou ty relikty, které třeba u atomu trvají velmi dlouho. Atom vznikne velmi rychle, toto je velice krátké období, a toto trvá třeba tisíciletí.

Ale můžeme to počítat jenom takhle jako jsoucno, pak už je to jenom ten relik. A teď je otázka, kam až to budeme počítat. Když počítáme jenom tohle, znamená to, že jsme orientováni na to, co se už zvňějšnilo. Ale to, co se zvňějšnilo, bylo původně nevňější, čili vnitřní. Kam až jde do budoucnosti ta vnitřní stránka pravého jsoucna? Zatím nevíme, to se musí zkoumat. A jak to máme zkoumat, když nepřipouštíme, že to vůbec je skutečné? Nejdřív se musíme naučit myslet, že tam asi něco bude. Že tohleto je něco strašně důležitého. To je předmět našeho zkoumání. A to zkoumání musí být úplně jiné, než zatím vyvinula dosavadní věda, která se orientuje jenom na to zpředmětnění, jenom na ty předměty.

Čili toto je nepředmětná skutečnost, ale ta je důležitá, protože tam se zakládá počátek každé události. To je, jak někteří z vás chodili na toho Whiteheada, ten *world of origination* bychom museli chápat takto. Nikoli bodově. To je u Whiteheada chápáno jako ustavičné počátky z ničeho. Jenomže je otázka, jestli z ničeho. Jestli můžeme samozřejmě a dogmaticky říct, že tady už je nic, prázdnota. Naopak my jsme tady tematizovali hypoteticky, že tady ten počátek je někde nezvňějšněný a my nevíme, jak daleko, jak hluboko do té budoucnosti je zakořeněný, on tam může mít nějaký kořen kdoví kam až.

My nevíme, kde jsou ty začátky. Neumíme zatím stanovit žádnou metodu, jak zjišťovat začátek tam, kde ještě není věčný, kde není zvěcněné, kde není zpředmětněné. A že něco takového tam musí být, to vyplývá z povahy události, která, jak jsme si řekli, se vždycky děje celá. To je chyba té herčíkovské představy, že je tady nějaký doutník, který se jenom celý přesouvá a vypadá to, jako že něco žije. Ta chyba spočívá v tom, že zcela zanedbává, že ta celostnost té události je založena na něčem jiném, než on si představuje. On si ten doutník, který ještě nenastal, představuje také jako věc, jako předmět.

Ale my musíme vědět, že dokud se to nestalo, je to vnitřní záležitost. Vnitřní stránka nebo nepředmětná stránka. A ta nepředmětná stránka je důležitá pro každou událost, je tím hlavním médiem, kterým vůbec ta událost drží pohromadě. My jsme si rozlišili, jestli si ještě pamatujete, doufám, že jsem to tady předváděl, jsoucno a jestotu. Tedy to, co je vidět, je jestota, ale dění, to životní dění, život té události, není jenom série těch jestot. Každá ta jestota má ještě svou vnitřní stránku a tou vnitřní stránkou souvisí s celou událostí.

Jestliže je pravda, že ta vnitřní stránka vypadá takhle a nevíme, kam až jde, znamená to, že každá ta – až do té smrti, kdy už je to odloučeno od jakékoli vnitřní stránky – každý ten okamžik, každá ta jestota je vlastně jsoucno a jakožto jsoucno je spjata se všemi ostatními jsoucnostmi právě tím vnitřním způsobem, tím vnitřním tahem. A to znamená, jestliže jde to vnitro až někam do nedohledna – my nevíme kam až, může i do nedohledna, může to být do dohledna, musíme nechat tuto otázku otevřenou – znamená to, že dokonce každá ta okamžitá jsoucno od počátku života až do konce života je nějak vázaná ještě s tou původní budoucností, která se nikdy nestane vnějškem. Za celý život se pak stane, že třeba tady někde se ta vazba nezvňějšní.

To znamená, že můžeme počítat i s tím, že ani tady spojení s tou vnitřností nekončí, nýbrž že tady třeba dochází k nějakému rozpojení. Já tady nechci připomínat nějaké staré teorie, ale například můžeme předpokládat, že se cosi rozdvíjí a tady to opět někam směřuje do vnitřnosti, i když ta vnějšnost přestala existovat, už s tím není vůbec spjatá. V zásadě toto všechno musíme nechat otevřeno, protože to byly staré představy a my teď musíme zvážit, co na nich je. To, jak jsme je dosud

ničili, jak jsme je odkládali, jak jsme je považovali za nanicovaté a zastaralé a tak dále, nám teď nepostačí. Musíme to celé prověřit znova z toho nového hlediska.

Bohužel už mám zkušenosti s tím, že někteří dokonce mí letití přátelé se velice těší, že tady otvírám dveře pro všelijaké jejich libůstky, kdy oni v tom vidí jakousi možnost nové reinterpretace takových těch spiritistických jevů nebo představy o nesmrtnosti duše. Když je duše pochopena ne jako tělo, ne nějaké tělíčko, ale jako něco niterného, tak by se z toho dala vyvodit jakási věčnost každé duše a podobné věci.

Já nechci jít těmito bláznivými cestami, ale jenom proto, že vypadají jako bláznivé, že až dosud byly jako bláznivé chápány, je nechci hned smést ze stolu. Obávám se totiž, že s jejich smetením bych mohl smést i nějaké dítě, které vyleju i s tou špinavou vodou. Musíme to všechno proměřit znova. Stejně tak jako křesťané budou muset znova prověřit všechna koncilní usnesení a všechna dogmata a přezkoumat, jestli některé hereze nebyly ortodoxnější než některá ortodoxní tvrzení, která se ukážou jako hereze.

To je všechno možné. A podobně se to musí dělat i ve filosofii. Je potřeba zvážit všechno znova, ale musíme to udělat přesně, proto nemůžeme jít zpátky k narativitě. Musíme pracovat s pojmy. Ale ne s pojmy pojmovosti řeckého typu, protože ta nám tohle všechno zlikviduje. Tam to znemožní. My musíme vypracovat pojmovost nového typu, kde už pojmy nebudou jednoznačně spjatý s těmi intencionálními předměty, takže když budeme chtít jakoukoli skutečnost myšlenkově uchopit, už z ní nebudeme muset dělat předmět, poněvadž už víme, že v tomto světě nejsou jenom předměty, nýbrž jsou například druzí lidé, to jest subjekty. My musíme pojem subjektu rozšířit nejenom pro všechny lidi, ale platí to pro všechny živé bytosti, možná po vzoru Teilharda de Chardina i na molekuly a atomy a eventuálně už nějaké subatomární částice, i tam, jak to dělá Whitehead, když mluví o těch primordiálních částicích nebo primordiálních událostech. My musíme rozšířit to pojetí subjektu, chápat tento svět novým způsobem v perspektivě toho zavedeného nového pojmu subjekt, v tom našem a německém smyslu, nikoliv v tom západním.

Jestliže se toto naučíme dělat, tak možná vypracujeme nejenom myšlenkovou formu, jak ty nepředmětné skutečnosti myslet, ale vypracujeme možná nějaké vědecké metody, vědecké specializované metody, které už nebudou v rámci filozofie, nýbrž skutečně budou představovat vědy, eventuálně ty přestavěné vědy, které už budou mít výbavu takovou, aby se mohly zabývat i těmi nepředmětnými skutečnostmi.

Samozřejmě ty dosavadní vědy jistě zůstanou v relativní platnosti, pokud zůstanou v tom, že se budou týkat jenom té věčné, té předmětné stránky skutečnosti. Ale my už víme, že skutečnost nesmíme chápat jako jenom předmětnou, nesmíme ji redukovat jenom na předměty. To je asi výsledek toho uvažování o čase. Tady nás k tomu dovedlo to téma času. To byl smysl, dostat se k tomu, co jsme si už jinde ukazovali. Z jiných východisek zase k tomu dospíváme na této cestě. Tak to je zatím do příště k úvaze.

Jiný hlas: Víš, jak to máš vypnout?